

Πλατεία Εξαρχείων 2003 - Αναμνήσεις από μια ιδιότυπη «διαβούλευση» και μια χρήσιμη για εμάς σήμερα επισήμανση: Η Κίνηση και η Στάση

Ηλίας Παπαγεωργίου - 05/09/2022

Καλοκαίρι 2003, Πλατεία Εξαρχείων. Ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων διαδηλώνει ενάντια στα έργα ανάπλασης της πλατείας, μιας ανάπλασης για την αναγκαιότητα της οποίας ουδείς είναι πεπεισμένος. Ουδείς άλλωστε ενδιαφέρθηκε νωρίτερα να τους πείσει για αυτήν ή έστω να τους ενημερώσει. Το πλήθος είναι ετερόκλητο. Δεν αποτελείται μόνο από «γνωστούς αγνώστους», αλλά και από κατοίκους, φοιτητές, εργαζόμενους... διαφορετικών προελεύσεων και αποχρώσεων. Κάποιοι είναι μεταξύ τους γνωστοί. Άλλοι εντελώς άγνωστοι.

Δεν πρόκειται για μια συνηθισμένη διαδήλωση, αλλά για «διαδήλωση εργασίας». Αρκετοί από τους διαδηλωτές εργάζονται εντατικά και μεθοδικά για το ξήλωμα των περιμετρικών λαμαρινών. Άλλοι τις καθαίνουν, άλλοι τις κουβαλούν. Πίσω από τις λαμαρίνες αποκαλύπτεται η πλατεία σκαμμένη. Στο κάτω μέρος βρίσκεται μια βαθιά εκσκαφή, μάλλον για κάποια δεξαμενή, που αμέσως μετατρέπεται σε χώρο απόρριψης λαμαρινών, μεταλλότυπων και σίδερων οπλισμού σκυροδέματος. Η ρίψη από ψηλά τα παραμορφώνει επαρκώς, ώστε δύσκολα να μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν. Κάποιοι ανακαλύπτουν μια φορητή μπετονιέρα και αρχίζουν να τη μεταφέρουν προς ρίψη στο όρυγμα. «Όχι ρε παιδιά!», ακούγεται μια φωνή. «Ίσως να μην είναι του εργολάβου και να ανήκει σε κάποιον μάστορα - Κρίμα είναι». Στα επόμενα

δευτερόλεπτα η μπετονιέρα καταλήγει κι αυτή στα Τάρταρα (και κάποιιοι το φέρουν ακόμα βαρέως που δεν την πρόλαβαν).

Εικόνα 1. Συνέντευξη τύπου. Διακρίνεται δεξιά η Ελένη Πορτάλιου. (Φωτογραφίες 1, 2, 3: Δ. Σιατίτσα) Εικόνα 2. Η πλατεία - εργοτάξιο.

Τις επόμενες μέρες πραγματοποιούνται συνελεύσεις κατοίκων. Τα σχέδια της ανάπλασης έχουν αρχίσει να αποκτούν ευρύτερη δημοσιότητα¹ και να εγείρουν αντιρρήσεις. Τα ζητήματα που θίγονται ποικίλουν σε ένταση και θεματολογία. Διατυπώνονται παράπονα για την ύπαρξη ψηλών τοίχων, που (υποτίθεται πως) θα περιφράξουν την πλατεία. Όσοι ξέρουν να διαβάζουν σχέδια, ωστόσο, φροντίζουν να εξηγήσουν πως πρόκειται για τοίχους αντιστήριξης και πως το νουμεράκι πάνω στους τοίχους δεν είναι το καθαρό ύψος τους αλλά το υψόμετρο. Επισημαίνουν, αντίθετα, πως το πρόβλημα με τους τοίχους αντιστήριξης είναι πως αλλάζουν τη φυσική κλίση του εδάφους, δημιουργώντας ένα αποκομμένο από τα γύρω υπερυψωμένο επίπεδο (στο οποίο εισέρχεται κανείς με σκάλες και ένα δίκτυο από ράμπες ΑΜΕΑ). Πολλοί αναφέρονται στον κίνδυνο κατάληψης της πλατείας από τραπεζοκαθίσματα. Στο σχέδιο πράγματι είναι εμφανής μια αύξηση του χώρου των τραπεζιών, αν και ομολογουμένως ήδη περιέβαλλαν την πλατεία και πριν. Η ανάγκη περιορισμού τους θεωρείται αυτονόητη. Παράλληλα, όμως, γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητό πως με το νέο σχέδιο η ίδια η πλατεία δεν έχει βελτιωθεί, και ιδιαίτερα ως προς τη δυνατότητα των ανθρώπων να κάθονται, να συζητούν, να παίζουν... Η διαγώνια διάσχισή της από τη Βαλτετσίου εντείνει αυτό το πρόβλημα. Ανάμεσα στα ζητήματα που τίθενται είναι και η αγωνία για τα κομμένα δέντρα και τον περιορισμό του «πρασίνου». Κάποιοι επισημαίνουν πως το πρόβλημα δεν είναι ποσοτικό. Ένα παρτέρι για παράδειγμα μπορεί να λειτουργεί μόνο ως διακοσμητικό στοιχείο, αλλά δεν μπορείς να περπατήσεις μέσα του, πόσο μάλλον να παίζεις. Οι αρχιτεκτονικές παρατηρήσεις αλληλοπλέκονται με πολιτικά σχόλια για την καταστολή, την κερδοσκοπία, την εμπορευματοποίηση και τον κίνδυνο αλλαγής του χαρακτήρα της περιοχής.

Εικόνα 3. «Τροποποιημένη» πινακίδα του έργου.

Ένα κοινό αίσθημα διακατέχει τους περισσότερους: «Δεν υπολογίζουν τους κατοίκους», «ενεργούν για εμάς χωρίς εμάς» ή αντίστοιχες φράσεις σκιαγραφούν ένα γενικευμένο (και όχι απαραίτητα Εξαρχειώτικο) αίσθημα, που σε πρόσφατο κείμενό του για το Μετρό στα Εξάρχεια (Καθημερινή 9-8-2022), ο αρχιτέκτονας Σταύρος Μαρτίνος θα περιέγραφε ως εξής: «Κανείς δεν ρώτησε αυτούς που μένουν εκεί [...] Ως πολιτεία λειτουργούμε ακόμα με το 'αποφασίζομεν και διατάσσομεν'»².

Οι συνελεύσεις συνεχίζονται, πότε στην πλατεία και πότε στο θεατράκι του Στρέφη. Δρομολογούνται ενέργειες ώστε η πλατεία να γίνει κάπως κατοικήσιμη. Δίνεται ένα δεύτερο ραντεβού «εργασίας». Ο χώρος καθαρίζεται και φτιάχνονται κάποιες κατασκευές εκ των ενόντων: ένας ξύλινος πάγκος που λειτουργεί ως καθιστικό, λίγες φυτεύσεις... Οι διαμαρτυρίες και οι συνελεύσεις συνεχίζονται... Πολλά από τα γεγονότα -και συνέβησαν αρκετά εκείνο το καλοκαίρι- έχουν ξεθωριάσει στη μνήμη μετά από σχεδόν είκοσι χρόνια και δεν γίνεται να περιγραφούν αναλυτικά. Το κείμενο αυτό δεν είναι ιστορική καταγραφή.

Αυτό που ίσως θα είχε ενδιαφέρον για εμάς σήμερα και αξίζει να αναφερθεί πιο αναλυτικά, είναι ένα συγκεκριμένο περιστατικό: μια ιδιότυπη «διαβούλευση» που έλαβε χώρα ως συνέχεια των κινητοποιήσεων. Σε μια από τις συνελεύσεις ορίστηκε μια επιτροπή για να μεταφέρει στους αρμόδιους τις αντιρρήσεις και τις προτάσεις της για την πλατεία. Πράγματι, κάποια στιγμή έλαβε χώρα μια συνάντηση στο ΥΠΕΧΩΔΕ, στην οποία συμμετείχαν υπάλληλοι του υπουργείου, εκπρόσωποι των μελετητών και του εργολάβου, καθώς και η επιτροπή των κατοίκων -μεταξύ αυτών και κάποιοι (νέοι τότε) αρχιτέκτονες (Παναγούλη Ελένη, Σιατίτσα Δήμητρα, Παπαγεωργίου Ηλίας). Η επιτροπή αναφέρθηκε σε όσα είχαν ήδη συζητηθεί στη συνέλευση, όπως για παράδειγμα στην ανάγκη κατάργησης των τοίχων αντιστήριξης, καθώς και στην απλούστευση ορισμένων στοιχείων του αστικού εξοπλισμού που είχαν κριθεί υπερβολικά. Αρκετές από τις προτάσεις γίνονταν δεκτές από τη μεριά του υπουργείου, ίσως λόγω της πίεσης που είχε ασκηθεί τις προηγούμενες εβδομάδες. Ίσως όμως και επειδή κάποιες ήταν εύλογες.

Αξίζει να επισημανθεί πως πολλές από τις προτάσεις, παρότι συνδέονταν με σημαντικά ζητήματα, διατυπώνονταν με τη φαινομενικά «αθώα» μορφή που χαρακτηρίζει τα πλέον στοιχειώδη αρχιτεκτονικά ζητήματα. Για παράδειγμα, κάποια στιγμή οι αρχιτέκτονες ρώτησαν: «Γιατί ο χώρος των τραπεζοκαθισμάτων βρίσκεται πέραν της Θεμιστοκλέους, απέναντι από τα καταστήματα, και όχι δίπλα τους;» Η ερώτηση ήταν απλή. Βασιζόταν στη στοιχειώδη επίγνωση της αναγκαιότητας διαχείρισης «Κίνησης και Στάσης».

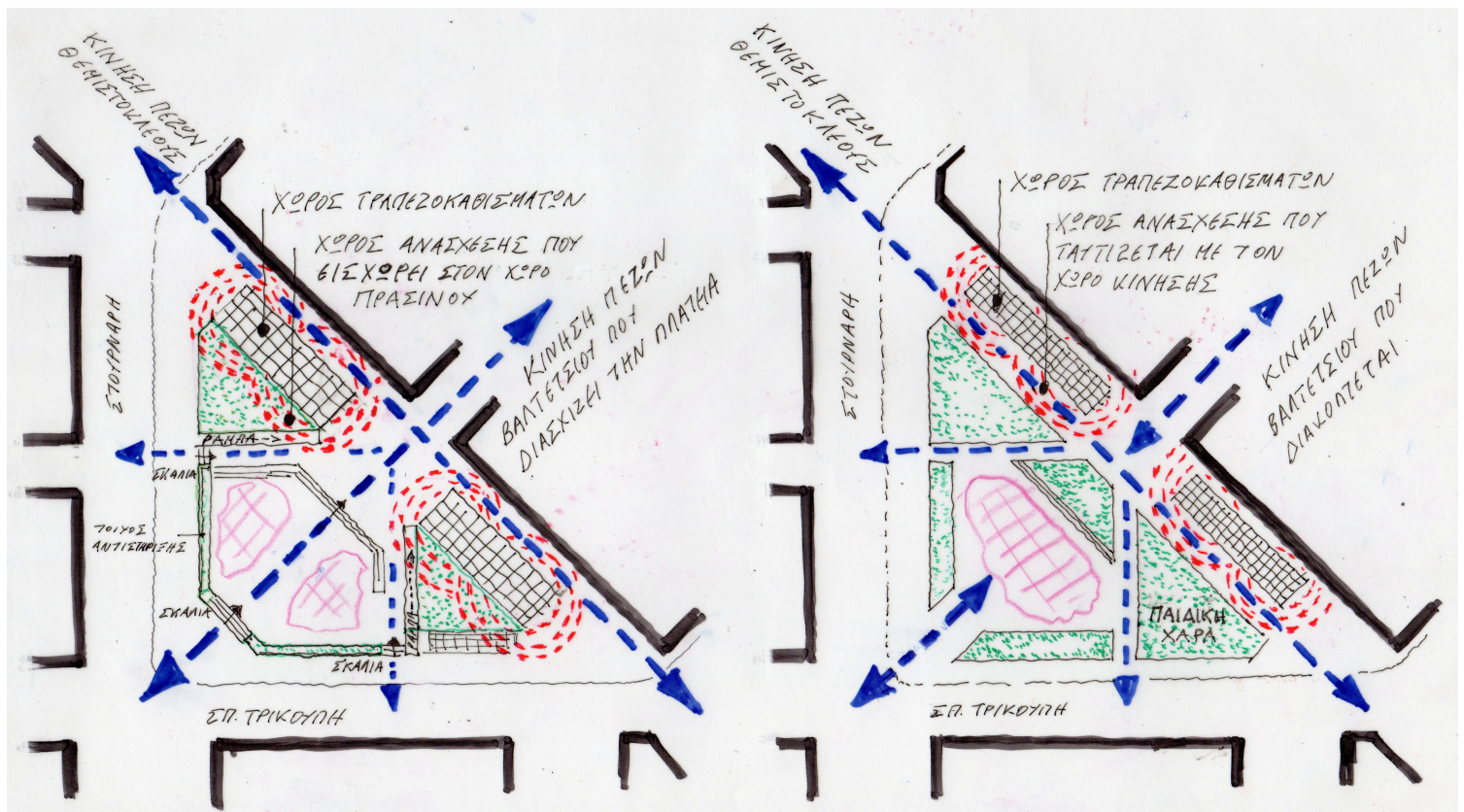
Παρένθεση: Η διαχείριση «Κίνησης-Στάσης» συνιστά γνώση που ένας φοιτητής αρχιτεκτονικής διδάσκεται

στο πρώτο έτος των σπουδών του. «Πού περπατούν και πού στέκονται οι άνθρωποι;» Στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ, η γνώση αυτή επί χρόνια συμπυκνωνόταν στην εισαγωγική διάλεξη του καθηγητή Διούση Ζήβα στο πρώτο μάθημα της Αρχιτεκτονικής Σύθεσης (όπως λεγόταν τότε -κανείς δεν κατάλαβε γιατί άλλαξε αργότερα), φέρνοντας για πρώτη φορά τους φοιτητές σε επαφή με τους Κοινούς Τόπους της Αρχιτεκτονικής και βοηθώντας τους να συνειδητοποιήσουν πως δεν είναι όλα τυχαία και υποκειμενικά. Κλείσιμο παρένθεσης.

Αυτός ο Κοινός Τόπος της διαχείρισης «Κίνησης και Στάσης» αποκάλυπτε ένα λανθάνον αλλά σημαντικό ζήτημα. Η τοποθέτηση των τραπεζοκαθισμάτων κοντά στην πλατεία δημιουργούσε μια δυσμενή γειτνίαση, που εκ πρώτης όψεως δεν ήταν άμεσα εμφανής. Ισχύει γενικά πως η εμβέλεια ενός χώρου επεκτείνεται πέραν των γεωμετρικών του ορίων. Ο ήχος, η οσμή και το βλέμμα διαδίδονται και επηρεάζουν εξίσου τη γύρω περιοχή. Μια οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα γίνεται αντιληπτή και μπορεί να είναι ακόμα και ενοχλητική σε αρκετή απόσταση. Για να συνυπάρχουν ταυτόχρονα διαφορετικές δραστηριότητες, χωρίς η μία να ενοχλεί την άλλη, χρειάζονται ανάμεσά τους κατάλληλες αποστάσεις. Γύρω από τα τραπεζοκαθίσματα ήταν αναγκαία η ύπαρξη ενός «χώρου ανάσχεσης» (στο σκίτσο απεικονίζεται με κόκκινους ομόκεντρους κύκλους). Από τη μία μεριά ο ρόλος αυτός παιζόταν από τα τριγωνικά παρτέρια, που μόνο ως «διακοσμητικά παρτέρια» μπορούσαν να λειτουργήσουν. Από την άλλη ο πεζόδρομος ανάμεσα στα καταστήματα και τα τραπέζια ήταν τόσο στενός, που θα κυριαρχούνταν εκ των πραγμάτων από αυτά.

Η πρόταση για μετατόπιση της θέσης των τραπεζιών πιο κοντά στα καταστήματα έλυνε αυτό το πρόβλημα. Η κίνηση των πεζών, που αποκτούσε πλέον ικανό πλάτος, μπορούσε να λειτουργεί ταυτόχρονα ως «χώρος ανάσχεσης» για την πλατεία, δίνοντάς της επιπλέον «αέρα». Μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να «αναπνεύσει». Σε συνδυασμό με τον περιορισμό της έκτασης των τραπεζιών, ο ζωτικός χώρος της πλατείας είχε τη δυνατότητα να διευρυνθεί κατά μια (όχι αμελητέα) ζώνη λίγων μέτρων και να ενισχυθεί η αυτονομία και η βαρύτητά του. Τα παρτέρια μπορούσαν να γίνουν χώροι δραστηριότητας. (Τα επόμενα χρόνια η δυνατότητα αυτή αξιοποιήθηκε από τους κατοίκους, οι οποίοι μετέτρεψαν το ένα τριγωνικό παρτέρι σε παιδική χαρά). Η πρόταση θεωρήθηκε εύλογη, με τη μόνη επιφύλαξη να διατηρηθεί ένας στενός διάδρομος πρόσβασης στα κτίρια (που θα μπορούσε ομολογουμένως να επιλυθεί και αλλιώς).

Μια όμοια επισήμανση σχετιζόταν με τη διαγώνια διάσχιση της πλατείας ως συνέχειας της Βαλτετσίου, η οποία διασπούσε αρκετά την πλατεία. Αποφασίστηκε τελικά η ύπαρξη ενός χώρου πρασίνου κάθετα στην κίνηση, που διαμορφώθηκε τελικά ως κερκιδωτή πλάτη. Η διατήρηση της κλίσης του φυσικού εδάφους και η κατάργηση των σκαλιών καθιστούσαν τις ξεχωριστές ράμπες ΑΜΕΑ περιττές, και ο χώρος τους μπορούσε να ενσωματωθεί στα τριγωνικά παρτέρια αυξάνοντας τον συνολικό χώρο πρασίνου. Αντίστοιχες τέτοιες επισημάνσεις μετασχημάτισαν τη διαμόρφωση της πλατείας.

Εικόνα 4. Αφαιρετικά σκίτσα προτάσεων για την πλατεία κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης του 2003. Αριστερά, η αρχική πρόταση. Δεξιά, η πλατεία μετά τις παρεμβάσεις των κατοίκων.

Προφανώς η παραπάνω εξιστόρηση είναι εκ των πραγμάτων συγκεχυμένη και σίγουρα το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα δεν ήταν ό,τι καλύτερο θα μπορούσε να προκύψει. Όχι, δεν φτιάχτηκε μια ωραία, κατοικήσιμη πλατεία, κατάλληλη για να σταθούν και να μιλήσουν εκεί άνθρωποι, να κοινωνικοποιηθούν... να μπορούν να «μείνουν» εκεί για λίγη ή περισσότερη ώρα. Αν αναλογιστούμε τα τότε γεγονότα και συνθήκες, πολλά θα μπορούσαν να είχαν γίνει διαφορετικά ή καλύτερα από τη συγκεκριμένη «κοπτοραπτική». Με κανέναν τρόπο επίσης δεν υποστηρίζεται πως ό,τι προτάθηκε εκείνη τη χρονική στιγμή ισχύει γενικά ως κανόνας. Εννοείται πως μια πλατεία μπορεί να διασχίζεται από μια (πλατεία) οδό και να κερδίζει έτσι σε ζωντάνια. Εννοείται πως σε κάποια άλλη περίπτωση η χωροθέτηση των τραπεζοκαθισμάτων σε απόσταση από τα καταστήματα θα μπορούσε να μην είναι ενοχλητική. Το ίδιο ισχύει για διαμορφώσεις με ανισοσταθμίες. Η πλατεία Κολωνακίου (των Σ. και Δ. Αντωνακάκη), που κατασκευαζόταν την ίδια εποχή, αποδεικνύει την αξία τους (χωρίς αυτό να είναι αρκετό για να γλυτώσει κι αυτή από την πρόσφατη λαίλαπα του Μετρό). Αυτό που επισημαίνεται είναι η δυνατότητα διατύπωσης «δομικών» παρατηρήσεων ή και προτάσεων πάνω σε απλά και κατανοητά ζητήματα (τόσο από τους κατοίκους ή χρήστες όσο και από τους αρμόδιους), που συνδέουν την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνύπαρξη με τη μορφή του χώρου. Μέσα σε αυτό το πνεύμα, η επισήμανση της χρησιμότητας του Κοινού Τόπου «Κίνησης - Στάσης» αξίζει να ανασυρθεί από τη λήθη και να διατηρηθεί ως ανάμνηση χρήσιμη για εμάς σήμερα.

Πάνω σε τέτοιους Κοινούς Τόπους στηρίζονται και οι προτάσεις (του Νίκου Μπελαβίλα³ για παράδειγμα) που χωροθετούν τον σταθμό ή τις εξόδους του Μετρό σε κατάλληλα σημεία, ώστε να μην μετατραπεί η πλατεία σε χώρο «διέλευσης», όπως φοβούνται δικαιολογημένα οι κάτοικοι⁴. Αυτές τις σχεδόν αυτονόητες (για όσους έχουν σπουδάσει αρχιτεκτονική) προτάσεις χρειάζεται να ακούσουν και οι αρμόδιοι (του Υπουργείου, του Μετρό, του Δήμου...). Ποτέ δεν είναι αργά. Ακόμα και σε ένα έργο που βρίσκεται σε εξέλιξη, είναι δυνατόν να γίνουν τροποποιήσεις και συμμετοχικές διαβουλεύσεις, πολύ πιο οργανωμένες και αποτελεσματικές από όσα περιγράψαμε εδώ. Όσο νωρίτερα τόσο το καλύτερο. Αυτή τη στιγμή τίποτε δεν έχει παγιωθεί. Η διαβούλευση μπορεί να γίνει με θεσμικό ή και έμμεσο τρόπο, αν οι υπεύθυνοι του έργου αφουγκραστούν όσα διατυπώνονται. Για την ώρα δεν φαίνεται να έχουν «αφτιά για ν' ακούσουν». Ίσως θα έπρεπε η ηχητική πίεση του μηνύματος να ενταθεί αλλά και να αποκρυσταλλωθεί περισσότερο ως προς τη σαφήνιά του.

¹ Τα σχέδια στην αρχική τους μορφή:

<https://www.maraveas.gr/gr/erga/architektonikos-schediasmos/dimosios-choros/astiki-anaplasti/meleti-anaplasti-s-plateias-eksarcheion/> Αρχιτεκτονική μελέτη: Δ. Μαραβέας.

² <https://www.kathimerini.gr/soc...>

³ <https://www.avgi.gr/social/421...>

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=keDXO31Tu5I>